

Edebiyat Tarihimizin Vazgeçilmez Kaynakları: Şair Tezkireleri

Arapça kökenli bir kelime olan tezkire, “hatırlamaya vesile olan” şey anlamına gelir. Dilimizde farklı kültürel ve sosyal gelişmelerin paralelinde anlam katmanları değişen bir sözcük olmuştur. Küçük hatırlatma notları, izin kâğıdı (yaygın anlamda, askerlerin sivil hayata dönebileceklerini bildiren izin kâğıdı) ve resmî yazışmalar, kelimenin farklı anlamlarından ilk akla gelenleridir. Kelimenin sözlük anlamından kaynaklı bu kavramlar bir yana bırakılıp terim anlamı sorgulandığında, kökeni biyografi yazıcılığına giden bir edebî gelenekle karşılaşılır. En genel şekliyle, insanların hayat hikâyelerinden bahseden bir tür olarak tanımlanan biyografi, tarih, edebiyat, din ve sosyoloji ile yakın bir ilişki içindedir. Bireyin, geçmişte yaşayan insanların hayatlarını merak etmesi, ya da yaşadığı topluma hayatın herhangi bir alanında ses getirecek katkılar sağlamış birinin herkesçe merak edilen fikirsel, düşünsel ya da sanatsal yaşamı biyografinin doğuş sebeplerindedir. İşte tezkire türü de varlığını, Arap edebiyatındaki nesep kitapları olan tabakatlara dolayısıyla biyografi ve tarihe borçludur. İslam tarihçiliğinin Hz. Muhammed’in hayatı ile başladığı düşünüldüğünde, biyografinin İslam dünyasında neden önemli bir yer tuttuğunun sebepleri de anlaşılacaktır¹.

Osmanlı toplumunda sanatkâr, evliya hatta zanaatkârlar gibi kanaat önderleri arasında ya da meslek gruplarında temayüz etmiş kişilerin hayat hikâyesinden bahseden biyografik türün genel adı tezkiredir. Tuhfetü’l-hattatîn, tezkiretü’l-evliya, tezkiretü’ş-şuara vb. adları taşıyan eserlerin sayıca çokluğu, bu türün kültür hayatımızda ne kadar etkin bir yeri olduğunun da göstergesidir. Edebiyat özelinden tezkire kavramını sorguladığımızda, bugünkü edebiyat tarihinin prototipi olduğu rahatlıkla söylenebilir. Tezkire-i şuara ya da tezkiretü’ş-şuara yaygın adıyla bilinen ve çoğu yazarlarının ismiyle anılan tezkireler, Türk edebiyatında 15-20. yüzyıl arasında, sayı ve nitelikleri yüzyıllara göre değişiklik gösterse de kesintiye uğramadan varlığını sürdürmüştür.

İslam dünyasında 12. yüzyıl sonlarına kadar Arapça olarak devam eden tezkire geleneği, sonraki yüzyıldan itibaren yerini Farsça örneklerle bırakmaya başlar. Farsçada türün ilk örneği, Muhammed el-Avfi (ö.1232)’nin *Lübâbü’l-elbâb* (y. 1221) adlı eseridir. Bir mukaddime ve 12 bölümden oluşan eserin ilk yedi bölümü yazarın şiir hakkındaki görüşleri ile şiir yazan devlet adamları ve bilginlerin biyografilerine ayrılmıştır. 8 ila 10. bölümlerde

¹ F. Babinger: Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri, Ankara 1982; Şemseddin Günaltay: İslâmda Tarih ve Müverrihler, İstanbul 1923-1925; Necip Asım: Osmanlı Tarih-nüvisleri ve Müverrihleri, TOEM 1327; J.S. Robinson: “The Tezkire Genre in İslâm” Journal of Near Eastern Studies, Vol.22, 1964, s 196.

Tahirîler, Samanîler, Gazneliler ve Selçuklular dönemi şairlerinin biyografileri yer alır. Son iki bölüm ise, Avfî'nin tanışıklığı olan şairlere ayrılmıştır.

Avfî'nin *Lübâbü'l-elbâb*'da izlediği Arap biyografi geleneğini, Molla Câmî (ö.1493) devam ettirir. Onun sekiz bölümden meydana gelen *Baharistan* adlı eserinin yedinci bölümü, şair biyografilerine ayrılmıştır. Bu bölümde, toplam 38 şairden söz edilir. *Baharistan*, başta Nevaî olmak üzere Türkçe şair tezkiresi yazanlar üzerinde büyük etkileri olan bir eserdir.

Lübâbü'l-elbâb ve *Baharistan*'dan sonra kaleme alınan ancak biyografi alanında onlardan daha büyük etkiler bırakan eser, Devletşah b. Alaü'd-devle (ö.1486) tarafından kaleme alınan *Devletşah Tezkiresi*'dir (y. 1487). Eser, daha sonra yazılacak Fars ve Türk tezkirelerine modellik etmesinin yanı sıra o güne dek yazılan benzer nitelikteki kitaplardan daha çok biyografi içeren tezkire olma özelliğine sahiptir.

Baharistan ve *Devletşah Tezkireleri* dışında, Herat ekolü tezkireler olarak anılan tezkirelerin üçüncüsü de Ali Şîr Nevayî (1441-1501)'nin *Mecâlisü'n-nefâis* (y.1491)'idir. Aynı zamanda Türk edebiyatının bilinen ilk tezkiresi olan *Mecâlisü'n-nefâis*, bugün Çağatay Türkçesi adı verilen Doğu Türkçesi ile kaleme alınmıştır. Ancak Türkçe şiir yazan şairlerden çok daha fazla sayıda Farsça şiir yazan şair biyografisi içerdiği için Çağatay edebiyatının yanı sıra Fars edebiyatı için de önemli bir kaynak olma özelliğine sahiptir. Fakat bundan daha önemlisi, yüzyıllar boyunca Anadolu sahasında yaşayacak bir geleneğe modellik etmiş olmasıdır.

Çağatay edebiyatında 15. yy. sonlarında Nevaî ile başlayan bu gelenek, kısa bir süre sonra Anadolu sahası Türk edebiyatında görülmeye başlar. Anadolu sahası edebî geleneğinde tezkire türünün varlığından önce biyografi, tarihlerin içinde yer almıştır. Bu anlamda ilk dönem tarih kitaplarının hemen hepsinde, sistemli bir şekilde olmasa dahi, biyografiye rastlamak mümkündür. Genel tarih kitapları dışında Anadolu sahasında ilk müstakil biyografi, Lamiî'nin *Nefahâtü'l-üns*'ün tercüme ve zeylini ihtiva eden *Fütûhu'l-mücâhidîn li Tervîhi Kulûbi'l-müşahidîn* (y. 1520) adını taşıyan eserdir.

Türk Edebiyatı'nda tezkire yazma geleneği Ali Şîr Nevâî (ö.1501)ile başlamakla birlikte türün Anadolu sahasında ilk örneği, Sehî Bey (ö.1548) tarafından *Mecâlisü'n-nefâis*'in örnek alınmasıyla yazılan *Heşt Behişt* (1538) adlı eserdir. Başta Sehî Bey olmak üzere türün Anadolu sahasında ilk görüldüğü dönem olan 16. yüzyıl tezkire yazarları, Herat ekolu adı verilen tezkireleri model almışlardır. Ancak, bu örnek alma taklit seviyesinde kalmamış, Anadolu'da hızla gelişen dil ve oluşan edebiyat geleneği neticesinde edebî ve kültürel ortamın

ihtiyaçlarını karşılayan bir fonksiyon üstlenmiş ve yetkin örnekler verilmiştir. Sehî Bey'den sonra özellikle Latîfî ve Âşık Çelebi, şair biyografilerinin çok başarılı örneklerini verirler. Latîfî bizde türle ilgili olarak ilk kez tezkire adını kullanan yazardır. Onu izleyerek daha sonra bu vadiye eser veren on üç yazar da eserine tezkire adını verir. 16. yy.dan 20. yy.a kadar devam eden ve zaman zaman şekle ait farklılaşmalar gösteren tezkirelerin son örneğini Nâil Tuman, mevcut bir çok tezkire ve başka biyografik eserleri tarayarak oluşturduğu *Tuhfe-i Nâilî* adlı çalışması ile verir. Bugünkü bilgilerimize göre edebiyatımızda Türkçe kaleme alınan ve şair tezkiresi olarak değerlendirilebilecek 38 eser vardır. Bu eserlerin kronolojik olarak sıralanışı aşağıdaki tabloda verilmiştir:

	Tezkire Yazarı	Tezkirenin Adı
	XV.YY.	
1	Ali Şir Nevaî	Mecâlisü'n-Nefâis (Çağatayca)
	XVI.YY.	
2	Garîbî	Tezkire-i Mecâlis-i Şu'arâ-yı Rûm ²
3	Sehî Bey	Heşt-Behişt (Bihişt)
4	Latîfî	Tezkire-i Şu'arâ
5	Âşık Çelebi	Meşâ'irü's-Şu'arâ
6	Hasan Çelebi	Tezkiretü's-Şu'arâ
7	Ahdî	Gülşen-i Şu'arâ
8	Beyanî	Tezkire-i Şu'arâ
9	Gelibolulu Âlî	Kühü'l-ahbâr'ın Tezkire Kısmı
	XVII.YY.	
10	Sâdikî	Mecmaü'l-havâs (Çağatayca)
11	Riyazî	Riyâzü's-Şu'arâ
12	Kafzâde Faizî	Zübdetü'l-eş'âr
13	Rıza	Tezkire-i Şu'arâ
14	Yümnî	Tezkire-i Şu'arâ
15	Âsım	Zeyl-i Zübdetü'l-eş'âr

² Eser, 1590'da istinsah edilmesine rağmen, 1524-1535 yılları arasında yazıldığı tahmin edilmektedir.

16	Güftî	Teşrifâtü'ş-şu'arâ
	XVIII.YY.	
17	Mûcib	Tezkire-i Şu'arâ
18	Safayî	Tezkire-i Şu'arâ
19	Sâlim	Tezkire-i Şu'arâ
20	Hasîb	Silkü'l-le'âlî-i Âl-i Osmân'ın Tezkire Kısmı
21	İsmail Belîğ	Nuhbetü'l-âsâr li Zeyli Zübdeti'l-Eş'âr
22	Safvet	Nuhbetü'l-Âsâr fi Fevâidi'l-eş'âr
23	Râmiz	Âdâb-ı Zurefâ
24	Silahdarzâde Mehmed Emin	Tezkire-i Şu'arâ
25	Esrar Dede	Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye
26	Âkif	Mir'ât-i Şi'r
	XIX.YY.	
27	Şefkat	Tezkire-i Şu'arâ
28	Esad Efendi	Bâğçe-i Safâ-endûz
29	Ârif Hikmet	Tezkire-i Şu'arâ
30	Fatîn	Hâtimetü'l-eş'âr
31	Tevfik	Mecmua-i Terâcim
32	Mehmed Tevfik	Kâfile-i Şu'arâ
	XX.YY.	
33	Fâik Reşad	Eslâf
34	Mehmed Sirâceddin	Mecma'-ı Şu'arâ
35	Ali Emirî	Tezkire-i Şu'arâ-yı Amîd
36	Aga Muhammed	Riyâzü'l-âşîkîn
37	M. Kemal İnal	Son Asır Türk Şairleri

38	Nâil Tuman	Tuhfe-i Nâilî
----	------------	---------------

Anadolu sahası Türk Edebiyatı'nda 5 asır boyunca kesintisiz bir gelenek halinde devam eden tezkire türünde en başarılı örnekler, tartışmasız 16.yy.da verilmiştir. Bu elbette, devletin siyasî gelişmişliğinin ve istikrarının edebiyat, kültür ve sanata yansımalarıyla da ilgili bir konudur.

Tezkireler, biyografiye ayırdıkları hacim açısından iki grupta değerlendirilebilir: biyografik ve antolojik. Biyografik nitelikteki tezkirelerde şairlerin doğum yeri, adı, lakabı, öğrenim durumu, meslek veya makamı, başlıca hocaları, hayatlarındaki önemli değişiklikler, ölümü, varsa ölüm tarihi, mezarının yeri, bazen şairle ilgili bir ya da birkaç anekdot, edebî durumuyla ilgili değerlendirmeler, eserleri ve eserlerinden örnekler yer alır. 16. yy. tezkirelerinin tamamı biyografik niteliktedir. Bu yüzyıl tezkire yazarlarının ele aldıkları şairlerin büyük bir bölümü kendilerinden önceki dönemlerde yaşamıştır. Bu yüzden biyografiler, şairler hakkında toplanan bütün bilgileri içermek durumunda oldukları için uzundur.

17. yüzyıldan itibaren tezkirecilik geleneğimizde, sonraları *antolojik tezkireler* şeklinde adlandırılacak farklı yapıda eserler vermeye başlanmıştır. Bunlara sadece antoloji demek bile mümkündür. Fakat çok kısa olmakla birlikte bu tezkirelerde biyografik bilgiler de bulunur. Antolojik tezkireler, gelenek içinde biyografiden çok şiiri ön plana çıkartmış ve verilen örnek şiir sayısı ve miktarını büyük oranda arttırmışlardır. Ancak, bu yapılırken şiir değerlendirmelerine çok az yer verilmiştir. 17. yüzyıl tezkirecileri daha çok kendi çağdaşı olan şairleri eserlerine konu ettikleri için olsa gerek, söylenen şeyler, bilinenleri tekrarlamaktan öteye gitmeyeceği için biyografiler kısalmış, buna karşılık şiir örnekleri artmıştır. *Riyazî Tezkiresi* bu iki yüzyıl arasında bir geçiş dönemi eseridir.

18. yüzyıl tezkireleri ise 17. yy. da birer antoloji görünümü kazanan ve biyografilerin yok denecek kadar azaldığı tezkirelere bir tepki ve 16. yüzyılın mükemmel örneklerine geri dönüş çabasını yansıtır. Bu yüzden ki, sözü edilen yüzyılda biyografiler tekrar 16. yüzyıldaki gibi uzamış, buna karşılık örnek şiirlerde azalma olmuştur. Safayî, Sâlim ve Râmiz'in eserleri bu tarz tezkirelere örnektir. Küçük hacmi ile Mucib'i bir ara örnek olarak değerlendirmek mümkündür.

Türk Edebiyatı'ndaki antolojik tezkireler şöyle sıralanabilir:

Tezkire Yazarı	Tezkirenin Adı
----------------	----------------

1	Kafzâde Faizî	Zübdetü'l-eş'âr
2	Yümnî	Tezkire-i Şu'arâ
3	Seyrekzâde Âsım	Zeyl-i Zübdetü'l-eş'âr
4	İsmail Belig	Nuhbetü'l-âsâr li Zeyli Zübdetü'l-eş'âr
5	Silahdarzâde Mehmed Emin	Tezkire-i Şu'arâ
6	Şefkat	Tezkire-i Şu'arâ

Şefkat'ten sonra antoloji niteliğinde tezkire yazma geleneği başka takipçi bulamamıştır. Bunda, miadını doldurmaya başlayan geleneğin yanında 19. yüzyıldan itibaren değişen yeni toplum yapısının farklı arayışlar içinde oluşunun da etkisi vardır³.

Tezkireler sadece şairler hakkında bilgi veren biyografik kaynak olmalarıyla değil, şiir seçimleri açısından da önem taşır. Birinci sınıf şairler arasında yer almasalar dahi tezkire yazarlarının da birer şair olduğu bilinir. Bu durum göz önüne alındığında, tezkire yazarlarının şiir sanatından anlayan, iyi ve kötü şiiri birbirinden ayırt edebilecek teknik bilgiye sahip oldukları rahatlıkla söylenebilir. Bundan dolayı tezkirelerdeki şiir seçiminde dikkat edilen noktalar değerlendirildiğinde, tezkire yazarlarının yaşadıkları devrin şiir zevki de büyük ölçüde tespit edilmiş olur. Tüm bu sebeplerden dolayı tezkirelerin bir önemi de şiir geleneğimizi yansıtmalarıdır.

Tezkireler, üslup kaygısı taşıyan sanatçılar tarafından kaleme alındıkları için dönemin nesir geleneğine uygun şekilde çeşitli edebî sanatlar ve secilerle işlenerek sıradan bir biyografiden öte birer edebî eser kimliği kazanmışlardır. Ancak tezkireler için değişmez bir şablon ya da üsluptan bahsetmek mümkün değildir.

Anadolu sahasındaki ilk tezkire örneği olan *Heşt Behişt*'te görülen üslup, ifade ve terminoloji acemilikleri Latifi'de yerini daha ustaca bir üslup ve ifadeye bırakmıştır. Bu konuda da *Latifi Tezkiresi* daha sonraki yazarlara modellik etmiştir. Latifi eserini kendi çağının yazı dili ile fakat bu eserin bilgi vermeyi hedefleyen bir çalışma olduğunu da unutmadan kaleme almıştır. Kendisinden sonra tezkire yazan Hasan Çelebi, Sâlim ve Râmiz süslü ve mutantan bir anlatımı tercih etmişlerdir. Aralarında bu manada üslup farkı

³ Mustafa İsen, "Türk Tezkireciliğinde Antoloji Tipi Örnekler", *Ötelerden Bir Ses*, Ankara 1997, s. 47-49.

bulunmasına rağmen tezkireler, aynı sanat ve kültür telakkisinin ürünleri oldukları için biçim ve muhteva yanında üslûp, dil ve terminoloji bakımından da benzerlik gösterirler.

Tezkire türü, yüzyıllar içinde şekil açısından değişimler yaşamış olsa da genel olarak birbirine az çok benzeyen bir yazılış planından bahsetmek mümkündür. Osmanlı tezkire yazıcılığı daha önce var olan bir geleneğin, Herat ekolü tezkireciliğinin, izleyicisi olduğu için bu eserler öncelikle model aldıkları tezkirelerde olduğu üzere bir önsözle başlarlar. Bu bölümde yazar Tanrı'ya hamd, peygambere dua ettikten (hamdele ve salvele) sonra kitabını niçin yazdığını anlatır. Bu kısımda üzerinde ısrarla durulan konular Kur'an'da şiir aleyhindeki hükümlerin nasıl yorumlanması gerektiği ve bu hükümlerin aslında belli tarzdaki şiirleri kapsadığıdır. Bu bölümde bazen tezkireci eserini hangi yöntemleri kullanarak yazdığını ve eserine girecek isimleri nasıl seçtiğini de anlatır. Bu yüzden ki tezkirelerin bir bölümünün mukaddimesi orijinal birer poetika denemeleridir.

Mukaddime kısmından sonra biyografilere geçilir. Bu bölüm de kendi arasında bir kaç kısma ayrılabilir. Tezkirecilerin çoğu, yine kendilerinden önceki örneklere bakarak hanedan mensuplarını ayrı bir bölümde ele almışlardır. Tezkirenin çatısını meydana getiren şairler bölümünde Osmanlı ülkesinde yetişmiş ve Türkçe şiirleriyle tanınmış şairler yer alır. Burada yer alan şairlerin doğum yeri, adı, lakabı, öğrenim durumu, meslek veya makamı, başlıca hocaları, hayatlarındaki önemli değişiklikler, ölümü, varsa ölüm tarihi, mezarının yeri, bazen şairle ilgili bir ya da bir kaç anekdot, edebî durumuyla ilgili değerlendirmeler, eserleri ve eserlerinden örnekler yer alır. Biyografisi yazılan kişi, ailesinden kaynaklı sosyal ya da kültürel bir imtiyaza sahip değilse kendini şiir alanında ispatladıktan sonra yani belli bir yaşa geldikten sonra böyle bir değerlendirilmeye hak kazandığı için bu eserlerde doğum tarihleri genellikle yer almaz. Buna karşılık kişilerin adları, meslekleri, doğum yerleri, özellikle de ölüm tarihleri titizlikle tespit edilmeye çalışılmıştır. Biyografisi yazılan kişinin hayatında geçen belli başlı hadiseler kısaca nakledilir. Âlim şairlerin eğitim süreçleri, ders aldıkları tanınmış hocaları ve eserleri önemle belirtilir. Şairlerin şiirlerinden örnekler verilir, onların edebî kişilikleri ortaya konmaya gayret edilir. Bu haliyle gelenek, biyografik künye yazıcılığını esas aldığı için eseri değil biyografisi yazılan kişiyi ön planda tutar. Biyografi kişisi son derece canlı ve detaylı bir şekilde anlatılmış olsa da verilen bilgilerin belgelendirilmesi her zaman mümkün değildir⁴.

Tezkirelerde bu içerik planı, bize Herat tezkirelerinden girmiş, tezkirecilik tarihi boyunca da benzer ölçüler içinde devam etmiştir. Sadece son tezkirecilerimizden sayılan

⁴ Franz Rosenthal: A History of Muslim Hystography, Leiden, 1952, s. 102.

Fatin, seçtiği örnek şiirleri biyografinin önüne geçirerek fonksiyonel olmayan bir yenilik yapmıştır.

Biyografiye yönelik bu bilgiler tezkire yazarının imkânlarına, şaire zaman ve çevre olarak yakınlığı ya da uzaklığına, ayrıca yazarın bakış açısına bağlı olarak uzayıp kısalmaktadır. Âşık Çelebi'de sayfalarca süre ayrıntılı ve uzun biyografi tarzı, Fâizî'de sadece şairin adı, işi ve ölüm tarihinden ibaret bir iki cümlelik şekle dönüşür.

Tezkirelerin sonunda hâtime adı verilen bir sonuç bölümü yer alır. Pek çok edebî türde görülen bu geleneksel sonuç bölümünün muhtevası da diğer türlerle benzerlikler taşır. Bu kısımda da tezkireci, eserini yazarken karşılaştığı sıkıntıları anlatır, eserini başarılı kılması için Tanrı'ya yakarır, okuyandan ve yazandan beklentilerini sıralar.

Tezkirecilik sanatçının yaşamöyküsünü konu aldığı için sanatın kaynağındaki insan unsuruna yönelir. Bu yüzden tezkirelerde sanata yönelik değerlendirme unsurları büyük ölçüde şaire yöneliktir. Bu özelliğiyle adı geçen eleştiri sistemi, eseri esas alan modern eleştiriden ayrılır. Ama bu ifade, tezkirelerin sadece biyografik çerçevede kaldıkları anlamına gelmemelidir. Tezkirelerde, özellikle verilen örneklerden önce şairin sanatına yönelik önemli değerlendirme unsurlarına da rastlanır. *Pesend ü isgâya kâbil şiir; hoş-âyende nazm; rengîn inşâ; âşikâne gazel ve muhayyel eş'âr* gibi bütün tezkirelerde karşımıza çıkan terminoloji bunun kanıtıdır.

16. yüzyıldan 20. yüzyıl başlarına kadar devam eden tezkire türü, geniş zaman dilimi içinde farklı şekli görünümle karşımıza çıkar. Bu eserler Herat ekolü tezkirelerini kendilerine örnek almakla birlikte, başta tertip tarzı olmak üzere birçok değişikliğe de uğramışlardır. Herat tezkireleri tasniflerini tabaka üzerine kurarken bizde bu yöntemi Latifî çok daha pratik bir şekle dönüştürmüş ve şairleri alfabetik olarak sıralamaya başlamıştır. Latifî'den sonra bu yöntem, istisnalar dışında Türk tezkireciliğinin vazgeçilmez tertip tarzı olmuştur. Her ne kadar bu tertip tarzı fikri Âşık Çelebi'ye aitse ve kendisinden önce başka Müslüman biyografi yazarlarınca kullanılmışsa da Türk tezkirecilik tarihinde yöntemin ilk uygulayıcısı Latifî olmuştur. Latifî sadece tertip tarzıyla değil, biyografiye kazandırdığı ivme ile de klasik biyografinin sınırlarını çizmiş, Âşık Çelebi ve antoloji tipi tezkire yazarları hariç kendinden sonraki biyografi yazarları büyük ölçüde onu izlemişlerdir. Tezkiresini Ebcede göre sıralayan Âşık Çelebi, bu tertip tarzının kullanışsızlığı ve biyografi yazımında kullandığı tarz ve üslubun çok özel yeteneklere ihtiyaç göstermesi sebebiyle olacak kendisinden sonra takipçi bulamamıştır.

Sehî ve Ahdî dışındaki 16. yüzyıl tezkirecileri, şairlerin kendilerine has bir sınıf olduklarına, meslek ve diğer sosyal statülerine bakılmaksızın sadece “şair” olarak ele alınmaları gerektiğine inandılar. Bu kanaat 18. yy.da kadar benzer şekilde devam etti. Fakat yüzyıllar içinde yetişen şairlerin sayıca fazlalığı ve tezkirelerde farklılaşmaya başlayan hatta arayışa dönüşen üslup çabaları 18. yy.da Esrar Dede ve Âkif'i mensubu oldukları çevrelerin şairlerini bir tezkirede toplamaya götürür. Böylece Esrar, sadece Mevlevî şairlerden, Âkif de Enderun'da yetişenlerden ibaret zümre tezkirelerini kaleme aldılar. Bunu daha sonra Ali Emîrî Efendi, *Tezkire-i Şuarâ-yı Amîd'de ve İşkodra Şairleri'*nde sadece aynı şehirde doğan biyografilerden ibaret tezkire haline getirdi.

19. yüzyıl yaşanan siyasi başarısızlıkların her alanda kendini hissettirdiği ve çöküşe koşar adım gidildiği bir dönemdir. Buna rağmen bu gidişi durdurabilmek adına pek çok alanda yenilik arayışları göze çarpar. Artık birey toplumunun ön plana çıkmaya başladığı 19. yüzyıl, cemaat toplumunun ön planda olduğu önceki dönemlerde revaç bulan pek çok şey gibi edebî geleneği de radikal bir dönüşüme uğratacak ve bu dönüşüm süreci tezkire türüne de yansiyacaktır. Esad Efendi, Ârif Hikmet ve Fatîn klasik geleneği sürdürürken Tevfik ve Mehmet Tevfik mevcut birikimi değerlendirip bütün Osmanlı şairlerini tek bir eserde toplamaya çalışmışlarsa da bunda başarılı olamamışlardır. Öte yandan *Esâmî ve Osmanlı Şairleri* ile Nâcî, *Eslaf* ve birkaç eseriyle Faik Reşat, *Osmanlı Müellifleri* ve başka örnekleriyle Mehmet Tahir, *Sicill-i Osmanî* ile Mehmet Süreyya bu yeni arayışın ürünleri olan çalışmalarını vermişlerdir.

İslam medeniyeti içinde biyografi, kendisiyle eş zamanlı diğer medeniyetlerde yazılan aynı türdeki eserlerle kıyaslandığında kendi çağının oldukça ilerisinde olduğu görülecektir. Meseleye Türk biyografi geleneği açısından bakıldığında da Arap ve Fars edebiyatları öncülüğünde gelişmiş olmasına rağmen şuarâ tezkiresi türü, en güzel ve başarılı örneklerini Türkçede, özellikle Osmanlı Türkçesi çerçevesi içinde vermiştir. Tür, Doğu Türkçesi dairesi içinde başlamış olmakla birlikte bu yazı dilinde gelişimini sürdürememiş, Nevayî'den sonra ancak Sâdıkî ile ikinci bir örnek verebilmiştir. Türün bu coğrafya yerine Osmanlı Devleti içinde hayatını devam ettirebilmiş olmasının sebebi, uzun ve istikrarlı bir devletin varlığı ile mümkün olabilmiş, Orta Asya'da Osmanlı Devleti'ndeki gibi merkezi bir otorite yerine küçük küçük hanlıkların varlığı, merkezi otoritenin himayesini gerekli kılan başka kültür ve sanat faaliyetleri gibi, tezkire türünde de 16. yüzyıldan sonra yeni örnek üretilenmemiştir. Buna karşılık Batı Türkçesi hem sayı hem de nitelik bakımından zirve eserlere sahip olmuştur. Üstelik tür, Türkçede 16. yy.dan 20.yy. başlarına kadar kesintisiz bir şekilde sürüp gitmiştir.

Kuşkusuz tezkirelerde verilen bilgiler modern biyografi ölçülerine göre eksiktir. Ama eş zamanlı biyografilerle kıyaslandığında kendi dönemi için oldukça ileri seviyede örnekler oldukları da görülecektir. Böylesi bir biyografi yazıcılığı geleneğini miras almış olmamıza rağmen bu birikimi modern biyografi yazıcılığına dönüştürerek kullandığımız iddiasında bulunmamız maalesef mümkün değildir. Modern biyografi bize tamamen Batı'dan gelmiştir. Behçet Necatigil'in *Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü* adlı çalışması bunun tek istisnası olarak değerlendirilebilir. Biyografi yazıcılığındaki bu birikim, yakın zamanlara kadar akademik çalışmalara konu olmadığı gibi edebiyat eğitimi almamış insanların da faydalanmasını sağlayabilecek popüler yayımları da yapılmamıştır. Mesela bugün için sayıları 38'i bulan şair tezkirelerinden sadece on ikisi yeni harflerle, on üçü de eski harflerle yayınlanmıştır.

Latin alfabesinin kabulünün üzerinden yaklaşık 80 yıllık bir süre geçmiştir. Aradan geçen bu uzun süre Arap harfleri ile yayınlanmış biyografik kaynakların sadece alanın uzmanlarına hitap ettiğini açıkça göstermektedir. Yeni harflerle yayımlanan kitapların tamamına yakını da akademik neşirlerdir. Özellikle nüsha farkları ve çevriyazı işaretlerinin gösterilmesinin zorunluluğu olan bu çalışmalar, barındırmaları gereken bu özellikleri ile saha dışındaki insanlara zor ve anlaşılmaz gelmekte, pek çoğu tez halinde kaldığı için çalışmaya ulaşmak problem teşkil etmekte ve eserin dilinin de bugüne uzaklığı dikkate alındığında yayınlar, sadece akademik dünyaya hitap eder boyuta gelmektedir. İşte Kültür ve Turizm Bakanlığının e-kitap projesi kapsamında Türk edebiyatına ait temel metinlerin dijital ortamda yayınlama çalışması böylesi bir ihtiyacın giderilmesine yönelik atılmış, en fazla sonuç verecek adımlardan biridir. Biyografik kaynaklara internet üzerinden erişim olanağı bulunacak ve bu kaynaklar çevriyazı alfabesi ve nüsha farkları içermeyeceği için akademik ve basılı yayınlardan ayrı bir kulvarda daha geniş kitlelerle buluşabilecektir. Pek çoğu lisansüstü tez halinde kalan ve çeşitli sebeplerle kitaplaştırılmamış çalışmaların tüm metinlerine ulaşmak da araştırmacılar ve alana ilgi duyanlar için kolaylaşmış olacak ve tez halinde olan akademik çalışmalar, bilim dünyası tarafından daha yakından tanınacaktır. Şüphesiz bunların da ötesinde bu projenin en önemli misyonu, asırlarca süren bir edebî geleneği, dünyanın her yerinde bu geleneğe ilgi duyanlarla buluşturarak ifadesi mümkün olmayan bir kültür hizmeti görevini de yerine getirmiş olmasında aranmalıdır.

Prof. Dr. Filiz Kılıç